

کمیک و طنز
در نمایشنامه‌های جنگی
(تحلیل و بررسی ده نمایشنامه‌ی منتخب دفاع مقدس)

سریب رحمانی

به همراه نمایشنامه‌ی: بسیج از آرزو

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

ترجمه: رحمانی، مریم، ۱۳۴۹ -
عنوان و نام پدیدآور: کمیک و طنز در نمایشنامه‌های جنگی: تحلیل و بررسی ده نمایشنامه‌ی منتخب دفاع مقدس به همراه نمایشنامه‌ی
نالی از برنارد برناردینو/ مریم رحمانی: ویراستار ادبی، تفسیر،
ملاحظات نشر: تهران: موزه دفاع مقدس، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۲۱۴ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۰۹۴-۲۹-۶
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابخانه.

موضوع: کمدی

موضوع: COMEDY

موضوع: نمایشنامه فارسی (کمدی) — تاریخ و نقد

موضوع: PERSIAN DRAMA (COMEDY) -- HISTORY AND CRITICISM

موضوع: جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹-۱۳۶۷ — نمایشنامه — تاریخ و نقد

موضوع: DRAMA -- HISTORY & CRITICISM -- IRAN-IRAQ WAR، ۱۹۸۸-۱۹۸۰

موضوع: نمایشنامه فارسی — قرن ۱۴ — تاریخ و نقد

موضوع: PERSIAN DRAMA -- HISTORY AND CRITICISM -- 20TH CENTURY

تاییه آورده: موزه دفاع مقدس تهران

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ PIR۲۸۷/۳۹۳

رده بندی دیویی: ۸۸۲/۶۳۰۹

شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۸۱۱۲۱

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

نام کتاب: کمیک و طنز در نمایشنامه‌های جنگی

نویسنده: مریم رحمانی

ناشر: انتشارات موزه دفاع مقدس تهران

ویراستار: مرتضی حیدری

صفحه آرای: علی جماعتلو

طراح جلد: علیرضا زکاله

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۶,۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۰۹۴-۲۹-۶

نشانی: میدان ونک، اتوبان حقانی، خیابان سرو، موزه انقلاب اسلامی و دفاع مقدس

تلفن: ۰۲۱-۸۸۶۵۷۰۲۰

ک	مقدمه
۱	بخش اول: کمدی و خنده
۳	۱. کمدی
۳۹	۲. خنده
۵۳	۳. نظریه های ادبی
۸۱	بخش دوم: تحلیل و بررسی ده نمایشنامه منتخب دفاع مقدس
۱۵۷	منابع و مأخذ
۱۶۳	ضمیمه

دشمن بی رحمانه می تازد، ویران می کند و به آتش می کشد. هر ماتی را برابر تجاوز هم با سلاح واقعی و هم با زبان و فرهنگ و اندیشه هنر می ستیزد. کشور مورد حمله با حفاظت از هویت و غرور ملی مردم خود علاوه بر حفظ روحیه و وحدت مردم، سعی در پیروی از ابعاد روانی نیز دارد. آثار مبارزه با دشمن، گاه سالها و قرونها پس از بروز جنگ، در آثار فرهنگی و هنری و ادبی آن کشور ادامه می یابد. شاهنامه مثالی ادبی است از نبردها و مبارزاتی که مردم ایران طی قرون متمادی برای پاسداری از سرزمینشان متحمل شده اند. در ایران باستان قدیم، نویسندگان و شاعرانی چون «فردوسی» و «آریستوفان»^۱ در مورد جنگ نوشته اند. پس از اتمام جنگ های جهانی قرن بیستم نیز نویسندگانی چون «برتولت برشت»^۲ و «آرتور میلر»^۳ و «ژان پل سارتر»^۴ و «آلبر کامو»^۵ به موضوع جنگ پرداخته اند.

هنرمندانی که به مسائل فلسفی و ذهنی تمایل دارند نیز، از

1. Aristophanes

2. Bertolt Brecht

3. Arthur Miller

4. Jean-Paul Sartre

5. Albert Camus

جنگ، این رویداد بحرانی و تاریخی تأثیر می‌پذیرند و موجب آفرینش آثاری می‌گردند که حاصل تجارب خاص آن دوره زمانی است. ادبیات و نمایش هم یکی از هنرهایی است که از جنگ می‌گوید. در هر مسئله‌ی مهم و اساسی مثل جنگ یا مصیبت‌های طبیعی، مثل زلزله و سیل که شدت و فوریت زیادی دارد و رابطه‌ی تنگاتنگی با تهدید حیات بشر دارد؛ معمولاً آنچه در کلیت اولین نگاه به چشم می‌آید، مصیبت و فاجعه است. به همین سبب در مقوله‌ی هنر نیز بیش‌ترین نگاه به جنگ بوده است. تراژیک است چون جنگ، درد، خون، مرگ، تجاوز، جدایی و خرابی به بار می‌آورد. خنده باعث شادمانی انسان‌ها می‌شود و جسد، با مرگ و خرابی موجب اندوه بشر می‌گردد و جمع این دو به نظر غیرممکن می‌آید؛ اما به‌راستی چرا و چه چیز جنگ می‌تواند خنده‌دار تلقی شود؟ آنجا که با دور شدن از شدت مبارک آن جنگ می‌توانیم اندکی بیاساییم و به نقد آنچه رخ داده بپردازیم. این کمدی است که می‌تواند نوعی انتقاد یا چاشنی خنده به باران به ارمغان آورد. کمدی با عقل و فلسفه و پرسش رابطه‌ای نزدیک دارد، آنجا که عواطف لختی می‌آسایند و بشر عاقلانه‌تر و فارغ از احساسات به جهان می‌نگرد. البته کمدی این نگرستن فلسفی را به خنده می‌آراید، آنجا که با قلقلکی سعی در خوراندن شربتی تلخ به ما دارد. کمدی و طنز با ذات جزئی نگر و دقیق‌شان و با ایجاد نوعی بی‌احساسی و عدم تأثر موقت، موجب دیده شدن

سایر مسائل ناگفته‌ی جنگ از ابعاد جدیدی می‌گردند. مردم نیازمند دیدن و شنیدن جزئیات دیده نشده‌ی جنگ هستند تا بتوانند به سطح بالاتری از شناخت برسند اما گاهی عمق فجایع رخ داده، مانع از دیدن و شنیدن مطالب ظاهراً بی‌اهمیت و جزئی اما در باطن مهم می‌شود. «جنگ هشت ساله بر ساخته‌ای از واقعیت‌های بی‌شمار، گوناگون و بی‌پایانی است، که گاه خارج از قاعده‌ی آغاز، میانه و پایان شکل گرفته‌اند» (اکرزاده، ۱۳۸۹: ۲۵۶) و دقیقاً در اینجا است که کم‌دی و طنز با آن جلوه‌ی ظاهری خوش مشربشان به امداد ما می‌آیند.

تأثیر دفاع مقدس نه با حمله‌ی ناجوانمردانه‌ی عراق به ایران شکل گرفت و محتوای انتقادی و دفاعی را توأمان داشت، با انعکاس مسائل جنگ موجب اطلاع‌رسانی و تقویت روحیه‌ی مردم شد و همین طور سبب ضبط تاریخ جنگ برای نسل‌های بعد شد. به‌طور مثال نمایش کم‌دی صدام، بازی نوع خاصی از نمایشنامه‌ی کم‌دی بود که در بستر تاریخی جنگ ایران ایجاد شد. «درواقع نمایش کم‌دی صدام بازی، همانند سریال جوانی مضحک که از بطن تعزیه و قیام خونین عاشورایی امام معنویات و مقدسات آن برخاسته بود، از دل جنگ با تمامی ارزش‌های معنوی دفاع مقدس پدید آمد که ضمن داشتن شباهت‌هایی با سایر ژانرهای نمایشی، ویژگی‌های خاص خودش را در بر داشت» (سقاییان، ۱۳۹۰: ۹۴۱). در نمایش صدام بازی، صدام و طرفداران صدام به باد استهزاء گرفته می‌شدند

و دارای موضوعات متنوع و نام‌های مختلفی بود: «صدام بازی صدام سردار قادسیه، صدام بازی صدام در خواب، صدام بازی صبح‌به‌خیر سردار...» (همان، ۹۴۱). در ابتدا نمایش‌ها بداهه بوده است و شامل مضامینی مثل خوار و زبون نشان دادن نظامیان عراقی در مقابل نیروهای ایرانی، مسخره کردن افکار دشمن مانند فتح سه روزه ایران، احمق نشان دادن سربازان عراقی و شجاع نشان دادن رزمندگان ایرانی و پوشالی نشان دادن قدرت صدام بوده است. شخصیت منفی و مضحک از بین افسران عراقی یا وزرا یا خود صدام انتخاب می‌شدند. گاهی دو شخصیت دیگر به عنوان نمایندگان شوروی سابق و آمریکا نیز برای نشان دادن حمایت ابرقدرت‌ها در نمایش حضور داشته‌اند و نزاع آن‌ها را به‌جمله و گزیش آن‌ها، عناصر خنده ساز دیگری را در نمایش اضافه کرده است. شخصیت مثبت معمولاً رزمنده‌ای با ایمان و مردانگی می‌باشد. طراحی و دکور این نمایش‌ها بسیار جالب و مضحک بوده مثلاً دفتر کار صدام را یک اتاق خواب یا آشپزخانه‌ی مسکونی می‌کردند، صدام شب کلاه به سر داشت و بنا پیژامه بود و مدال‌هایش به طرز مضحکی آویزان بود و به جای مارش نظامی آهنگی کمدی می‌نواختند که خود باعث نشاط و خنده‌ی مخاطبان را فراهم می‌آورد و از سویی دشمن را پست و حقیر نشان می‌داد. به دلیل کم توجهی و عدم حمایت مالی و معنوی و نبود متون اصولی، این‌گونه نمایش‌ها، کم‌کم رو به فراموشی نهاد. به‌طور کلی موضوعات نمایش‌های دفاع مقدس یا مستقیماً

مرتبط با جبهه و رزمندگان است یا به مسائل پشت جبهه می‌پردازد یا مرتبط با وضعیت دشمن است.

به علت پراکنده بودن عناصر کمیک در نمایشنامه‌های چاپ‌شده در حوزه دفاع مقدس و عدم وجود دسته‌بندی موضوعی نمایشنامه‌های دفاع مقدس، پس از مطالعه‌ی اکثر نمایشنامه‌های چاپ‌شده و در دسترس، حدود ده نمایشنامه که دارای عناصر کمیک و طنز بودند انتخاب گردید و بررسی شد. به عنوان مرجع بررسی از هائری برگسون^۱ و نظریه‌ی خنده‌ی این فیلسوف به عنوان اساس و الگوی انتخاب عناصر کمیک استفاده شد.

در فصل اول تاریخچه‌ی بدایش کمدی به صورت مختصر بررسی شده است و پرکاربردترین انواع کمدی و طنز به‌طور خلاصه معرفی گردیده است. البته با توجه به منابع محدود در حوزه‌ی کمدی و طنز و تعاریف نامتناقض در این زمینه، سعی بر آن شد تعاریفی که مفهوم نزدیکی به اصطلاحات طنز دارند انتخاب شود.

در فصل دوم با معرفی نظرات پیرامون خنده، کمدی و طنز به روشن شدن مکانیسم ایجاد خنده اشاره می‌شود. در فصل سوم به معرفی هائری لویی برگسون و منتخبی از عبارات کلیدی کتاب «خنده» و انواع عناصر کمیک پرداخته می‌شود. با توجه به اینکه دسته‌بندی و جمع‌بندی اجمالی از این کتاب موجود نبود تلاش شد نکات حائز اهمیت آن در خلاصه کتاب منظور

گردد. در فصل چهارم، ده نمایشنامه‌ی منتخب دفاع مقدس پس از معرفی خلاصه اثر، با توجه به نظریه‌ی برگسون مورد بررسی و تحلیل عناصر کمیک و طنز قرار گرفتند. در انتهای پژوهش، نتایج جمع‌بندی شده است. همچنین در این فصل پیشنهاداتی برای توسعه نمایشنامه‌های کمیک جنگی داده شده است.